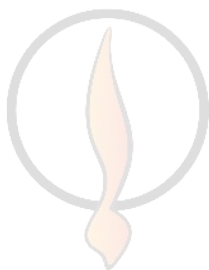
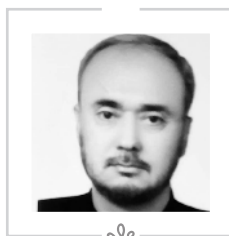

نقش مرجعیت دینیه در وحدت ملی

بنیاد اندیشه
تاسیس ۱۳۹۴

□ محمد طاهر قاسمی

چکیده

وحدت ملی یکی از مسائل اساسی و حیاتی برای ملت‌ها و دولت‌ها است که در سایه آن، رفاه، امنیت و توسعه متوازن را جست‌وجو می‌کنند. حکومت‌ها نوعاً، از طریق فراهم کردن زمینه عادلانه مشارکت افراد جامعه در قدرت و توزیع عادلانه ثروت و ایجاد انکشاف عاری از تبعیض در سراسر کشور، عامل اصلی شکل‌گیری وحدت ملی محسوب می‌شوند. به جز موارد خاص و نوعی حکومت‌های استعماری و دیکتاتوری که بقای خود را در فقر، بیچارگی، بی‌سوادی و ایجاد اختلاف میان توده‌های ملت می‌دانند، این نوع حکومت‌ها مانع شکل‌گیری وحدت ملی محسوب می‌شوند؛ اما حکومت‌هایی که خود را خدمت‌گذار ملت می‌دانند و در صدد ایجاد توسعه، رفاه، امنیت و اقتدار کشور هستند؛ وحدت ملی را یکی از مهم‌ترین فاکتورهای اقتدار ملی می‌دانند و برای تحقق آن از هیچ کوششی دریغ نمی‌کنند. علاوه بر حکومت، عوامل درونی و طبقات مختلف اجتماعی نیز در ایجاد و حفظ وحدت ملی می‌توانند نقش داشته باشند. براساس تجربه تاریخی، مراجع دینی یکی از مؤثرترین طیف‌های اجتماعی در ایجاد وحدت ملی به حساب می‌آیند. این قلم در صدد است نقش مراجع دینی را در شکل‌گیری وحدت ملی مورد بررسی قرار دهد. برای تحقق این هدف لازم است نسبت بین هویت ملی و وحدت ملی، موردسنجش قرار بگیرد و پس از تشخیص نسبت آن‌ها نقش مراجع دینی در ایجاد وحدت ملی ارزیابی شود.

واژگان کلیدی: مراجع دینی، هویت ملی، وحدت ملی

مفهوم‌شناسی:

الف. مرجعیت دینی

مرجعیت دینی «فقه‌ها و مجتهدین» مرجع کسی است که افراد، در مسائل شرعی، دینی و سیاسی خویش به او مراجعه می‌کنند. در میان شیعه و اهل سنت دارای پایگاه ویژه‌اند، مردم مسلمان برای حل مشکلات دینی، مذهبی، فردی، خانوادگی، گروهی، سازمانی و... در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی خود معمولاً به مجتهدین مراجعه می‌کنند. در عصر غیبت امام زمان «عج» براساس اندیشه شیعه، به خاطر محرومیت از حضور امام معصوم، راهی به سوی علم به احکام شریعت جز اجتهاد وجود ندارد و هیچ مرجع دیگری را جز مجتهد نمی‌توان سراغ داشت که برای حوادث روزافزونی که در جوامع بشری پدید می‌آیند، حکم و قانون جامعی ارائه کند. بنابراین، اجتهاد و مرجعیت دینی، از اعتقادات مهم شیعیان در عصر غیبت به حساب می‌آید و مقلدان، خود را ملزم می‌دانند در مسائل شرعی، اخلاقی، قضاوت، سیاست و حکومت، از مراجع دینی پیروی کنند، باتوجه به این ارتباط تنگاتنگ بین مراجع و پیروان است که با مراجعه

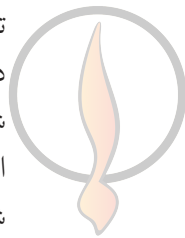
به تاریخ نمونه‌های فراوانی را می‌توان یافت که مراجع دینی در تحولات سیاسی و اجتماعی به نفع توده‌های ملت، در شکل‌گیری وحدت ملی نقش آفرینی کرده‌اند.

اجتهاد:

اجتهاد از ریشه «جهد» به معنای منتهای کوشش است و در اصطلاح فقیهان، تعریف‌های فراوانی با اندک تفاوت ارائه شده است. مرحوم آخوند خراسانی هروی صاحب کفایت‌الاصول چنین تعریفی را تقریر کرده است: «الاجتهاد هو استفراغ الوسع فی تحصیل الحجته علی الحکم الشرعی» (خراسانی، بی‌تا: ۴۶۴). «اجتهاد به معنای به کارگیری توان و نیرو برای به دست آوردن دلیل و حجت بر احکام شرعی است». شهید مطهری می‌گوید: «معنای صحیح اجتهاد یعنی به کار بردن تدبر و تعقل در فهم ادله شرعی، که البته احتیاج دارد به یک رشته علوم که مقدمه شایستگی و استعداد تنقل و تدبر صحیح و عالمانه‌اند» (مطهری، ۱۳۷۸: ۱۶۴-۱۶۷).

ویژگی اخلاقی مرجع دینی

در مرجعیت دینی علاوه بر توان علمی استخراج و استنباط احکام شرعی از قرآن، سنت، عقل و اجماع باید مرجع تقلید فرد عادل، متقی، پرهیزکار، صادق، امانت‌دار، دلسوز و... باشد و در صدور حکم و فتوا در تصمیم‌گیری‌های شرعی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و... به جز حکم الهی و منافع مادی و معنوی پیروان، هیچ‌گونه منافع شخصی، حزبی، قومی، سمتی را دخالت ندهد، همان‌گونه امام حسن عسکری «ع» در مورد فقها و مراجع دینی می‌فرماید: «فَأَمَّا مَنْ كَانَ مِنَ الْفُقَهَاءِ صَائِنًا لِنَفْسِهِ حَافِظًا لِدِينِهِ مُخَالِفًا عَلَى هَوَاهُ مُطِيعًا لِأَمْرِ مَوْلَاهُ فَلِلْعَوَامِّ أَنْ يُقَلِّدُوهُ» (حرعالمی، بی‌تا). امام عسکری علیه السلام در مورد ویژگی مرجعیت دینی می‌فرماید: «اما هر فقیه‌ای که خویشتن دار و نگاهبان دین خود باشد و با هوای نفسش بستیزد و مطیع فرمان مولایش باشد، بر عوام است که از او تقلید کنند».

«هویت ملی در جوامع دارای تنوع قومی که دارای بنیاد اندیشه

ناسیس ۱۳۹۴

خرده فرهنگ‌ها، ارزش‌ها، زبان‌های مختلف

است، به عنوان یک عامل مؤثر در همدلی،

انسجام و وحدت ملی مطرح و قابل توجه است.

بررسی نشان می‌دهد که هویت ملی در شکل‌گیری

وحدت ملی نقش مؤثری دارد. هویت ملی را

می‌توان عنصر ذهنی وحدت ملی دانست.

عنصری که دستیابی به اتحاد و وحدت ملی بدون

وجود آن امکان‌پذیر نیست.

ب. وحدت ملی

«وحدت ملی به معنای یکپارچگی ملت است، مقصود از ملت، همه شهروندان یک کشور است» (دانش، ۱۳۸۹: ۱۳۵). «از این مفهوم، تحت عناوین مختلفی همچون وفاق ملی، همبستگی ملی، انسجام ملی، اتحاد ملی و... نیز یاد شده است. ملت‌ها معمولاً از قومیت‌ها، زبان‌ها، خرده‌فرهنگ‌های مختلف تشکیل شده‌اند. امروزه کمتر ملتی می‌توان یافت که از یک قومیت خالص تشکیل شده باشد. در تحقق وحدت ملی دولت و ملت هر دو می‌توانند نقش داشته باشند به این معنی که ملت به حاکمان اعتماد کند و حاکمان خود را خدمت‌گذار ملت بدانند و همه اعضای دولت مخصوصاً قوای سه‌گانه «مقننه، اجرائیه و قضائیه» نیز ضمن هماهنگی بین خودشان برای خدمت و جلب منافع ملت کمر همت ببندند. در واقع تمام اجزاء ملت و دولت، بسان پیکریک انسان واحد باهم هماهنگ باشند. در این صورت است که دردها، غم‌ها، شکست‌ها، گرفتاری‌ها و همچنین موفقیت‌ها، دستاوردها، شادیه‌ها و پیروزی‌ها ما در عرصه‌های مختلف را باهم احساس و درک می‌کنند، اگر مشکلی در بخشی از جامعه به وجود آید، سایر بخش‌ها در برابر آن بی‌تفاوت نخواهند بود؛ بلکه برای حل آن مشکل اقدام می‌کنند» (طلوع زمستان، ۱۳۸۶).

ج. هویت ملی

هویت در لغت به معنای هستی، وجود، شخصیت و سرشت است (عمید، بی‌تا)؛ اما در اصطلاح به پاسخ آگاهانه هر فرد، قوم یا ملت به سؤالاتی چون: که بوده است؟ کجا بوده است؟ متعلق به کدام قوم، نژاد و تیره است؟ به چه جامعه، ارزش‌ها و فرهنگی تعلق دارد؟ گفته می‌شود. هویت هم در سطح فردی و هم در سطح جمعی معنا می‌یابد. هویت ملی از سنخ هویت جمعی است و عنصر تمایز بخش یک ملت از ملت‌های دیگر به شمار می‌آید. هویت ملی از نظر جامعه‌شناسی به مثابه نوعی احساس، تعهد و تعلق عاطفی نسبت به مجموعه‌ای از مشترکات ملی جامعه است که موجب

وحدت و انسجام ملی می‌شود و این حس تعلق، تعهد همگرایی، دارای ابعاد مختلف قومی، مذهبی، ارزشی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است که افراد نسبت به همدیگر، از درون احساس وحدت و یگانگی می‌کنند.

ضرورت وحدت ملی

ضرورت و اهمیت هر پدیده‌ای زمانی مشخص می‌شود که به فواید و آثار آن توجه شود. اگر به آثار و پیامدهای مهم وحدت ملی نگریسته شود، پیامدهای مثبت فراوانی را می‌توان فهرست کرد که مجال طرح آن نیست. به عنوان مثال به نکات زیر می‌توان اشاره کرد:

۱. شکل‌گیری اعتماد ملی میان تمام اجزاء ملت؛
۲. شکل‌گیری اعتماد میان ملت و دولت؛
۳. ثبات سیاسی، امنیتی و...؛
۴. توسعه متوازن ملی در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی؛
۵. توسعه ارتباطات و روابط داخلی و خارجی.

نسبت وحدت ملی و هویت

«هویت ملی در جوامع دارای تنوع قومی که دارای خرده فرهنگ‌ها، ارزش‌ها، زبان‌های مختلف است، به عنوان یک عامل مؤثر در همدلی، انسجام و وحدت ملی مطرح و قابل توجه است. بررسی نشان می‌دهد که هویت ملی در شکل‌گیری وحدت ملی نقش مؤثری دارد. هویت ملی را می‌توان عنصر ذهنی وحدت ملی دانست. عنصری که دستیابی به اتحاد و وحدت ملی بدون وجود آن امکان‌پذیر نیست؛ یعنی هویت ملی همان احساس و باور به یگانگی در افراد یک جامعه است که در ذهن آحاد ملت شکل می‌گیرد، سپس در رفتار ظاهری در قالب وحدت ملی خود را نشان می‌دهد. بنابراین، می‌توان گفت اتحاد، انسجام و هماهنگی در رفتار، در سطح ملی به صورت دوام‌دار، زمانی از افراد سر می‌زند که قبلاً احساس و باور وحدت و یگانگی در ذهن و ضمیر افراد جامعه شکل گرفته باشد. به عبارت دیگر، هویت و وحدت ملی دو مقوله

تفکیک‌ناپذیر است. هرچند هویت ملی معمولاً در سایه‌ی اهتمام دولت، با ایجاد شرایط عادلانه‌ی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و... یعنی رعایت عدالت توزیعی، رویه‌ای و مرادفای پدیدار می‌شود؛ اما در زمانی که حکومت‌ها فاسد و نالایق باشند و تبعیض و بی‌عدالتی را در بین جامعه ترویج کنند و یا ناتوان از انجام وظایف خود باشند، دیگر عناصر متغیرهای موجود در درون ملت نیز می‌توانند در شکل‌گیری وحدت ملی نقش ایفا کنند که یکی از این عناصر مؤثر مرجعیت دینی است» (نیستانک، ۱۳۹۴).

نمونه‌های تاریخی نقش مرجعیت در وحدت ملی

مراجع دینی و علمای طراز اول در مذهب شیعه، به دلیل عدم وابستگی به حکومت‌ها و ارتباط عمیق با توده‌های ملت، همواره در هنگام احساس خطر برای ملت و کشور، چه از سوی عوامل خارجی و متجاوزین و چه از سوی عوامل داخلی و حکومت‌های فاسد، در بیداری توده‌های ملت، انسجام شهروندان، رهبری حرکت‌های سیاسی، اجتماعی و ایجاد وحدت ملی نقش مهمی ایفا کرده‌اند. شواهدی تاریخی فراوانی می‌توان ارائه کرد؛ اما به ذکر چند مورد اکتفا می‌شود:

۱. فتوای تحریم تنباکو؛ در زمان حاکمیت ناصرالدین‌شاه، کمپنی انگلیسی با انعقاد قرارداد پانجاه‌ساله با دولت ایران و اخذ امتیاز تنباکو، منافع ملت ایران به خطر انداخت، با صدور فتوای یک سطری تحریم تنباکواز سوی میرزای شیرازی «الیوم»^{۱۳۹۴} استعمال تنباکو و توتون بای نحوکان در حکم محاربه با امام زمان صلوات الله و سلامه علیه است. چنان موجی ایجاد شد و تمام توده‌های ملت اعم شیعه و سنی، مسلمان و غیرمسلمان کنار هم‌دیگر قرار گرفتند وحدت ملی شکل گرفت که پایه‌های حکومت ناصری به لرزه درآمد و ملت با وحدت و انسجام ملی توانست منافع ملی خود را حفظ کند.
۲. نهضت مشروطه و ملی شدن صنعت نفت در

۳. قیام علما در عراق و مشارکت آیه الله سید محمد تقی خوانساری و آیه الله کاشانی در جنگ و مجروح شدن‌شان در جهاد علیه نیروهای انگلیس، موجب وحدت ملی میان تمام اقوام و مذاهب ملت عراق شد که استقلال عراق را به دست آوردند.
۴. باحرکت امام خمینی وحدت ملی در ایران به وجود آمد که در مقابل حکومت پهلوی ایستادند و پس از پیروزی انقلاب نیز، مردم ایران با وحدت و همبستگی ملی توانستند اغتشاشات و نابسامانی داخلی ناشی از فروپاشی رژیم پهلوی را مهار کنند و هشت سال جنگ عراق علیه ایران را نیز پشت سر بگذارند.
۵. آیت الله سیستانی در عراق، پس از سقوط رژیم بعثی عراق، هرج و مرج میان ملت عراق به وجود آمد. با شکل‌گیری داعش مشکل جدی تر شد، پیش‌روی پرسرعت داعش را به پیروزی نهایی در عراق نزدیک می‌کرد ارتش و نیروهای امنیتی عراق ناتوان از مقابله با داعش بودند. مراجع دینی در عراق و در رأس آن‌ها آیت الله سیستانی با صدور فتوای جهاد علیه داعش و دعوت مردم به وحدت و همگرایی ملی، تمام ملت عراق اعم از شیعه، سنی، مسیحی، ایزدی، به حرکت درآمدند و با حمایت علمای اهل سنت و کردها از فتوای آیت الله سیستانی وحدت ملی در کشور عراق شکل گرفت و داعش را شکست دادند.
۶. در دوران اشغال کشور ما افغانستان به وسیله شوروی سابق، صدور فتوای جهاد از سوی مراجع تقلید شیعه و علمای اهل سنت، قیام مردمی علیه کمونیست‌ها و ارتش سرخ آغاز شد و با شکل‌گیری وحدت ملی و قیام همگانی، ارتش اشغالگر ناگزیر شکست را پذیرفت و خاک افغانستان را ترک کرد.
۷. اعلام مرجعیت مرحوم آیت الله قربان‌علی محقق کابلی؛ ایشان با درک وضعیت سرخوردگی مردم هزاره و قبول پیشنهاد شهید وحدت ملی استاد

امانت داری، دلسوزی و خیرخواهی برای حل مشکلات پیروان اقدام می‌کنند.

مراجع دینی در برابر ظلم، بی‌عدالتی و تضییع حقوق ملت، برای دفاع از منافع جمعی ایستادگی می‌کنند و از طریق هویت بخشی یا تقویت و حفظ هویت جمعی^۱ در افراد، زمینه شکل‌گیری وحدت ملی فراهم می‌کنند. در نتیجه با بهره‌گیری از وحدت ملی بسیاری از تحولات سیاسی و اجتماعی را مدیریت می‌کنند. □

منابع

۱. آخوند خراسانی، محمدکاظم، کفایه الاصول، ج ۱، ص ۴۶۴، بیروت: موسسه آل‌البیت.
۲. حرعالمی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، کتاب القضاء، باب ۶، از ابواب صفات القاضی، حدیث ۵۱ و ۵۲.
۳. دانش، سرور (۱۳۸۹)، حقوق اساسی افغانستان، مؤسسه تحصیلات عالی ابن‌سینا، کابل، ص ۱۳۵.
۴. عمید، حسن (بی‌تا)، فرهنگ فارسی عمید، تهران، انتشارات امیرکبیر.
۵. مجله طلوع (۱۳۸۶)، انسجام اسلامی در روایات از دیدگاه شیعه و اهل سنت، شماره ۲۴.
۶. مطهری، مرتضی (۱۳۷۸)، مجموعه آثار، ج ۲۰، ص ۱۶۴-۱۶۷، تهران، صدرا.
۷. نیستانک، محمدزارع (۱۳۹۴)، نسبت هویت ملی و هویت قومی با وحدت و انسجام ملی، منتشر شده در هشتمین کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران همدلی اقوام ایرانی انسجام و اقتدار ملی.

عبدالعلی مزاری، مرجعیت را پذیرفت. این حرکت شجاعانه ایشان به شدت مورد استقبال شیعیان قرار گرفت و به جامعه شیعه در افغانستان هویت بخشید، پس از قتل عام مردم و علمای شیعه به وسیله امیر عبدالرحمان، مراکز آموزشی و حوزه‌های علمیه در افغانستان از بین رفتند. طلاب هزاره برای کسب علوم دینی ناگزیر به سوی ایران و عراق مهاجر می‌شدند. حدود یک قرن این مردم نتوانستند مرجع تقلید از شیعیان افغانستان داشته باشند. با اعلام مرجعیت آیت‌الله محقق کابلی، ایشان از یک سو تابوشکنی کرد و به علمای افغانستان جرئت بخشید تا اعلام مرجعیت کنند، به‌گونه‌ای که پس از مرحوم آیت‌الله محقق در حال حاضر شیعیان افغانستان پنج تا مرجع زنده صاحب رساله عملیه دارند، حضرات آیات عظام «فیاض در عراق، موحدی نجفی، عمرانی، فاضلی بهسودی در ایران، و واعظ زاده بهسودی در افغانستان» و از سوی دیگر به توده ملت هویت بخشید و به وحدت ملی کمک کرد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مراجع دینی چه در میان اهل سنت و چه در مذهب شیعه نزد ملت از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند، به ویژه شیعیان که مراجع دینی را نواب عام امام زمان «عج» می‌دانند در همه مسائل شان چه تکالیف شرعی، مذهبی و دینی و چه مسائل سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و... به مرجع تقلید مراجعه می‌کنند و هر مجتهدی به عنوان حاکم شرع، باکمال صداقت،

۱. با ایجاد احساس مشترک و یگانگی در تک‌تک اجزای ملت، هویت ملی شکل می‌گیرد، با تبلور آن حس درونی به رفتار ظاهری افراد، وحدت ملی به وجود می‌آید.